

Eva Mark
Grundtviginstitutet
Göteborgs universitet
eva.mark@ped.gu.se

Vad är global bildning?

Inledning

Högskoleundervisning blir allt mer global i karaktären. Svenskfödda studenter med olika kulturella rötter, studenter födda i andra länder än Sverige och internationella studenter kan ingå i en och samma undervisningssituation. Därtill kommer att högskolestudier skall förbereda både för globalt arbetsliv och deltagande i global samhällsutveckling.

Bildningsarbete utgör en ledstjärna för universitetets verksamhet på samtliga fakulteter.¹ Allt sedan Humboldts föreställning om *Bildung* introducerades betraktas universitet som en plats där den enskildes bildning förbinds med kollektivets.²

Har det i praktiken som konsekvens att vi idag behöver diskutera global bildning som till exempel som lärandemål? Och vad skulle i så fall talet om global bildning betyda? Innebär det att ringa in något utöver den klassiska bildningsgången?

Hermeneutisk bildningssyn

En diskussion kring begreppet global bildning väcker naturligtvis frågan om vad som överhuvudtaget avses med bildning. Jag introducerar därmed mycket kort det bildningsbegrepp som fungerar som utgångspunkt för min diskussion om global bildning.

Det finns flera olika sätt att tala om bildning, och dessa olika synsätt ställs inte sällan mot varandra. Man kan till exempel välja mellan att fokusera på subjekt eller objekt i bildningsprocesser. Ligger betoningen på bildningens objekt är det centrala inte bildningsarbetets process utan att ett visst mål uppnås, till exempel tillägnandet av ett visst stoff. Om man utgår från subjektet däremot betonas individens fria utvecklingsprocess där tolkning och förståelse finns i centrum. Lite mer tekniskt kan man då tala om hermeneutisk bildningssyn.³ Den arbetar i traditionen från bland annat Kant, Herder och Humboldt samt ett synsätt där människan realiserar sin mänsklighet genom att bilda sig. Det handlar om en självstyrd bildningsprocess utan förutbestämt mål. Individen har förmåga att på egen hand skapa sin bildningsväg genom att lära sig saker samt reflektera över sina kunskaper och erfarenheter. Sådan reflektion formar i sin tur ett personligt förhållande till kunskap. Bildningsarbete ger också sammanhang och överblick.

I bildningens arbetande processer är relationer till kunskap och erfarenhet inte automatiska, processen gör något med den kunskap och de erfarenheter vi har. Det kan handla om att strukturera, bemöta, skaffa överblick, koppla till det personliga eller kritiskt granska ett stoff.

Hermeneutisk bildningssyn tar därtill avstånd från tanken att bildning har som funktion att bevara viss kunskap, tradition, kanon, kulturarv eller liknande. I stället postuleras ett

¹ Karlsohn, T (2012) *Originalitetens former. Essäer om bildning och universitet*, Finland Daidalos.

² Wilhelm von Humboldts centrala skrifter om utbildningsfrågor finns i *Werke in fünf Bänden*, bd IV: *Schriften zur Politik und Bildungswesen*, Darmstadt 1964.

³ Gustavsson, B. (2003) *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*, Finland, Wahlström & Widstrand.

reflektivt, kritiskt subjekt som utifrån egna förutsättningar kritiskt granskar sitt kulturella och historiska arv.

Hegel betonade i *Andens fenomenologi* att bildningsarbete inte bara är enskilda individers angelägenheter utan även bidrar till att samhällen och kulturer utvecklas.⁴ Medborgerlig bildning har som syfte att utveckla förmågan att självständigt förhålla sig sitt samhällssystem och fritt utöva sitt medborgarskap.⁵

Denna syn på bildning som här skisserats överensstämmer med högskolelagens syn på bildning enligt vilken det är den kunskapande processens karaktär som gör den bildande.⁶ Och den är vad som åsyftas jag i det som följer talar om klassiskt bildningsarbete.

Klassisk bildningsgång har en ofrånkomlig koppling till en individuellt placerad kropp. Den länkar till det personligt egna, jag gör kunskaper och erfarenheter till ”mina”. Det handlar om individens fria självutveckling utan förutbestämt mål och därmed återkoppling till just hennes eller hans värld. Utgångspunkten är bland annat en människas lokala, regionala, nationella, kulturella och historiska förankring.

En människa ingår i olika grupper, sitt lokala samhälle, en nation men också globala gemenskaper eller sammanhang. I det globala samhället lämnar vi ofta det egna landets gränser för världsmedborgarskap. Men vi möter också det globala när vi är hemma. Demokratisk utveckling i ett mångkulturellt samhälle förutsätter att traditionell inhemsk kultur och institutionaliserat kulturarv inte längre är den enda självklara utgångspunkten.

Bildningsarbetet har i klassisk mening har bland annat som funktion att utveckla självreflektion, stärka nationell och kulturell tillhörighet samt förmåga att fungera som nationell medborgare. Behöver vi använda ett annat begrepp bildning i arbetet med bildningsfrågor över nationella och kulturella gränser?

Jag kommer att i det som följer diskutera fyra möjliga betydelser av uttrycket ”global bildning”:

1. Global kulturförståelse
2. Global rättvisa
3. Kritiska maktperspektiv
4. Möta det främmande som främmande och orka stanna där.

Inom ramen för denna genomgång diskuteras genomgående om global bildning skiljer sig från bildning som inte ställer krav på att vara global.

Kulturförståelse

Ett första uppslag är att global bildning är ett analytiskt verktyg som kan användas som instrument för kulturförståelse i bemärkelsen att människor från en kultur har förmåga att förstå en annan och främmande kultur. Det kan handla om internationellt utbyte. Men om man med bildning om den egna kulturen avser ett mångkulturellt samhälle ingår global bildning i denna bemärkelse.

Möten med det främmande skapar en ständigt återvändande kritisk rörelse i form av en levande process som aldrig återvänder till sin utgångspunkt. Jag fäster uppmärksamheten på tre olika aspekter av denna process:

- a. Att möta en främmande kultur.

⁴ Fareld, V. (2008) *Att vara utom sig inom sig. Charles Taylor, erkännandet och Hegels aktualitet*, Logos nr 9 Pathos, Munkedal, Glänta Produktion.

⁵ Red. Burman, A. (2011) *Våga veta. Om bildningens möjligheter i massutbildningens tidevarv*, Stockholm, Södertörns Studies in Higher Education 2, Södertörns högskola.

⁶ Lag (2006:173).

- b. En förutsättning för att kunna möta en främmande kultur är att ha djup förståelse av det egna.⁷ Annorlunda uttryckt: Klassisk bildningsgång krävs för att på allvar kunna närma sig främmande kulturer.
- c. Kulturförståelse av det främmande ger förutsättningar för kulturell självkritik. Att förstå sin egen kultur ur globala perspektiv ger den reflektiva distans som fördjupar förståelsen av det egna och gör det möjligt att fortlöpande kritiskt granska det.

Om global bildning bemärkelsen kulturförståelse tillämpas i praktiken och blir en bearbetad erfarenhet uppstår *interkulturell kompetens*. Med det avses här förmåga att funktionellt kunna konfrontera och arbeta med det som framstår som främmande. Det är en nödvändig förutsättning för att kunna fungera globalt i utbildning och arbetsliv men också för att skapa ny kunskap. Dagens kulturmöten inom ett samhälle eller mellan nationer är något som bidrar till att skapa nödvändig dynamik för kunskapsutveckling. Interkulturella möten är en situation som varje medborgare kan använda för att utvecklas som människa.

Jag skiljer i detta sammanhang mellan att kunna begripa *en* partikulär främmande kultur och global bildning som förståelse av vilken främmande kultur som helst, vilket ger generell interkulturell kompetens. Denna skillnad knyts i sin tur till bildningsarbete om det främmande som utgår från om specifika kulturer eller generiska kompetenser.

Om vi med global bildning avser att vi kan förstå och förhålla oss till främmande kulturer i plural på liknande sätt som den bildade förhåller sig till den egna kulturen framstår global bildning som alltför krävande för det önskade syftet. Arbetet blir helt enkelt för stort. Ett alternativ är att vi ingående bildar oss om det egna och utvecklar generiska kompetenser som kan användas för att förstå andra.⁸

Nussbaum framhåller i boken *Not For Profit* den globala bildningens generiska färdigheter i form av kritiskt tänkande, etisk reflektion, omdömesgillhet i värdefrågor, byta perspektiv, reflektera över den kunskap man har och narrativ fantasi. Med det sist nämnda menas föreställningsförmågan att föreställa sig och förstå vad det skulle innebära att vara ”i någon annans skor”.⁹

Hur är då sådana generiska kompetenser kopplade till kulturförståelse? Ett exempel på detta är subjektets förmåga att kunna tänka över sitt tänkande och till exempel att lära sig vad ett perspektiv är för något. Det lägger grunden för kulturjämförelse och kulturförståelse eftersom den som behärskar förhållanden mellan olika perspektiv kan förstå hur olika kulturer, och olika bärare av en och samma kultur, utgår från olika perspektiv i sina respektive förhållningssätt till en och samma företeelse. Kulturmöten kräver kompetens att leva i mellanrummen mellan olika kulturella perspektiv.¹⁰

Demokratisk utveckling i ett mångkulturellt samhälle förutsätter också att man klarar av att sätta sin världsbild på spel i mötet med det främmande och även det är enligt min mening en bildningskompetens. Det förutsätter nämligen en genomreflekterad världsbild, att man känner till och behärskar förutsättningar som den egna världsbilden vilar på och samtidigt vågar utsätta sig själv genom att lämna denna plattform. Först då kan man snabbt uppfatta skillnader och likheter mellan sin och andras världar. Detta skall jag komma tillbaka till och utveckla längre fram.

⁷ Nussbaum, M. C. (2010) *Not For Profit*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, s. 92.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Mark, E. (2009) *Livslångt lärande ur bildningsperspektiv som strategi för högskolan*, Göteborgs universitet, Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet rapport nr 7.

Nussbaum betonar att universitetens undervisning inom humaniora och konst utvecklar generiska bildningskompetenser. Hon kritiserar den ekonomiska styrmodell som introducerades under första hälften av 1990-talet och som bidrog till ökat marknadstänkande inom högre utbildning. Motivet för verksamheten inom akademien är inte primärt att skapa ekonomi utan utveckla kompetenser som skapar självständigt tänkande och kritiskt reflekterande individer. Sådana kompetenser ger därtill medborgare förutsättningar att skapa goda och meningsfulla liv.

Låt oss nu återvända till frågan om global bildning är något annat än en klassisk bildningsgång? Nussbaum svarar nekande på frågan. Enligt henne är global bildning som ger generell interkulturell kompetens ett resultat av att tillämpa klassisk bildningskompetens i form av akademisk bildning. För att spetsa till det: Global bildning är ett resultat av tillämpa västerländska universitets bildningsprocesser.

Global rättvisa och maktkritiska bildningsperspektiv

Låt oss nu lämna diskussionen kring global bildning i bemärkelsen kulturförståelse och i stället tala om global rättvisa. Ansvarsfulla världsmedborgare behöver bildas om globala processer inom ekonomi, miljö och politik för att till exempel arbeta för etiskt användande av jordens resurser.¹¹ Beslut i den enskildes vardagsliv vad det gäller produktion, konsumtion och livskvalitet påverkar i dag livet hos människor långt bort i andra länder.

Nussbaum menar att även här att global bildning även i denna mening formen av tillämpad västerländsk akademisk bildning.¹² Hon poängterar i sina resonemang behovet av kritiska perspektiv men lägger inte maktkritiska perspektiv på klassiskt västerländsk bildningssyn. Om vi betraktar hennes sätt att resonera kan det beskrivas så att västerländskt bildningsideal upphöjs till universell norm. Nussbaum utövar kunskapsmakt där analytiska verktyg från västerländsk akademi betraktas som lösningen på global bildning.

Vi behöver ge global bildning en ytterligare betydelse nämligen teoretiskt bildningsarbete på metanivå, och då till exempel att kritiskt granska traditionell västerländsk bildningssyn. Kan man tala om liknande bildningsmodeller inom kulturer utanför väst?

Enligt den tradition som är utgångspunkt för europeisk bildningssyn är en process där en människa formas till något som inte är givet på förhand. Individbegreppet samt individens autonomi i västerländsk mening är här taget för givet. Hur innehållsrikt är det då att använda denna bildningssyn som mall i jämförelse med till exempel Asien eller Afrika?

Man bör ifrågasätta projektet att hitta motsvarigheter till västerländsk bildningssyn i andra kulturer. Innebär inte det att identifiera icke-västerländska begrepp med väst som mall?¹³ Och i så fall finns behov av Spivaks krav på självkritik i form av kritik av

¹¹ Kemp, P. (2005) *Världsmedborgaren: Politisk och pedagogisk filosofi för det 21 århundradet*, Daidalos.

¹² Nussbaum, M. C. (2010) *Not For Profit*, Princeton and Oxford, Princeton University Press.

¹³ Donald Broady argumenterade i en workshop kring begreppet global bildning för idén att global bildning i bemärkelsen *Bildung* inte finns om man då avser att detta ideal skulle ha uppstått globalt, på andra platser i världen. Se Larsson, F. (2011) *Vad är global bildning? Dokumentation av en workshop på Gerlesborgsskolan maj 2011*, Göteborgs universitet, Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet rapport nr 12.

västerländskt tolkningsföreträde.¹⁴

Genusperspektiv har bildningskaraktär

Behovet av maktkritiska bildningsperspektiv på olika analytiska nivåer är en konsekvens av den bildningssyn som tar avstånd att bildning har som funktion att bevara viss kunskap: tradition, kanon, kulturarv eller liknande och i stället lyfter ett reflektivt, kritiskt granskande subjekt.

Det är alltför sällan som det genusforskningens vetenskapsområde som arbetar med genusperspektiv, intersektionella perspektiv och postkoloniala perspektiv, för att nämna några exempel, kopplas till diskussionen om bildning. Jag betraktar sådana perspektiv som viktiga verktyg för global bildning.¹⁵

Uttrycket ”genusforskning” används som övergripande beteckning som används för att benämna ett omfattande, heterogent och föränderligt forskningsfält. Det finns ingen konsensus när det gäller hur detta fält skall avgränsas och inte heller hur begreppen genus respektive genusperspektiv skall bestämmas. Problemet med att definiera genus och genusperspektiv är en del av detta forskningsfält, och här finns flera och till en del motsägande, definitioner.

Genusforskare skiljer mellan genusvetenskap och genusperspektiv. Vad är då genusperspektiv? Ett genusperspektiv är ett analytiskt verktyg, en teoretisk konstruktion med vars hjälp olika aspekter av en företeelse kan urskiljas. Genusperspektiv används inom forskning, men genusperspektiv kan också ges en bredare användning och tillämpas utanför akademien.¹⁶ Att lägga genusperspektiv på en företeelse i sin omvärld gör att man ser nya saker eller det invanda på nya sätt. En ofta använd metafor är användandet av genusbildningsögon. Det kan liknas vid en bildningsresa, här fokuserar man på några aspekter av denna process, bildning om de normer som konstruerar sociala kategorier.

Uttrycket ”genus” är en översättning av engelskans ”gender” och har introducerats för att markera skillnaden mellan biologiskt kön å ena sidan samt socialt och kulturellt konstituerat kön å den andra.¹⁷ Dessutom för att klart markera en annan uppfattning än det synsätt som brukar kallas essentialism. Essentialism innebär att kön är naturgivet, att de egenskaper som kvinnor respektive män har i kraft av sitt kön är givna av naturen.

Inom detta det genusvetenskapliga forskningsfältet används begreppet *intersektionalitet* som analytiskt verktyg för att analysera skärningspunkten mellan olika samhälleliga maktordningar som utgår från till exempel genus, etnicitet, sexualitet och klass. Det handlar om ett tvärvetenskapligt begrepp som teoretiskt kan återföras på genusteori, postkolonial teoribildning, queerteori och ”black feminism”.

Vad som undersöks ur olika intersektionella perspektiv är hur olika maktordningar samverkar ur holistiska perspektiv. Det handlar alltså inte om att blott och bart addera maktordningar utan undersöka hur de samverkar, förstärker varandra eller ömsesidigt konstruerar varandra. Det som beskrivs är mycket komplexa företeelser med flera

¹⁴ Spivak, G.C. (1993) *Outside in the Teaching Machine*, New York and London, Routledge.

¹⁵ Jonsson, S., Apans bildningsresa. Europeiska bildningsidéer och postkolonial teori, i red. Gustavsson, B. (2007) *Bildningens förvandlingar*, Uddevalla, Daidalos.

¹⁶ Thurén B-M. (2002) (red), *Genusvägar. En antologi om genusforskning*, Malmö, Liber. Thurén, B-M. (2003) *Genusforskning. Frågor, villkor och utmaningar*, Stockholm, Högskoleverket. Gemzöe, L. (2002) *Feminism*, Stockholm, Bilda förlag.

¹⁷ Ibid.

samverkande faktorer på olika nivåer.¹⁸

Postkolonialism utgör ett forskningsfält som undersöker hur västerländsk kunskapstradition och dess betydelse i globala relationer i termer av dominans och underordning. En aktuell diskussion kring bildning frågar om hävdandet av bildningsideal innebär deltagande i koloniala processer?¹⁹

Maktkritisk forskning i olika former handlar om socialt konstruerade kategorier. Om vi tar kön och/eller genus som exempel på sådana kategorier studeras hur de skapas och omskapas i en ständigt pågående och föränderlig process. Det handlar om dynamiska företeelser.

Genusvetenskapliga teorier om kön och/eller genus i termer av sociala konstruktioner framhäver det tillfälliga i denna av människor konstruerande process, dess beroende av en viss historisk och kulturell kontext och därmed dess föränderliga karaktär.

Och förändringen av sådana kategorier har formen av en bildningsprocess. Att ombilda sin syn på socialt konstruerade kategorier är att faktiskt omskapa dem. Feministisk insikt är resultatet av bildningsarbete, arbetet och omskapande är två sidor av samma mynt.

Det främmande som främmande

En fråga som nu inställer sig är: Innebär framhävandet av sådant som postkoloniala eller intersektionella perspektiv att återigen hävda västerländskt tolkningsföreträde? Det handlar om verktyg inom västerländsk akademisk bildningspraktik. Och vad skulle global bildning var för något utan sådan maktutövning?

Ett väsentligt sätt att uppfatta vad global bildning är för något och som utgör en möjlig skillnad från klassisk bildningsgång, utgår från bilden av bildning som möten med det främmande. Jag introducerar här en sista innebörd av vad talet om global bildning innebär är nämligen den praktiska kompetensen att möta det främmande som främmande.

Främlingskap inför sig själv är en nödvändig förutsättning för självmedvetande och reflektion samt därmed bildningen processer. Vi kan här anknyta till Hegel som just framhöll att främlingskap och självförståelse är två aspekter av samma process.²⁰

En vanlig metafor för klassisk bildningsgång är bildningsresan. Den betonar att kunskap börjar ”hemma” och först efter att ha bekantat sig med hemmet kan man ta in det främmande. Inom den klassiska versionen av bildningsresan används mötet med det främmande som en station på en resa från vilken man återvänder hem. Efter mötet med det främmande betraktas hemmet med nya ögon.²¹

Bildning ger därmed ett tydligare fundament i det egna, den egna kulturen eller medborgarskap i det egna samhället. Skulle bildningsarbetet i en diskussion kring global bildning därmed tappa fotfästet? Det handlar då mindre om att lära känna samt pröva egna system och mer om att gå utöver dem, kunna förstå andra individers och samhällets strukturer samt relatera dem till varandra.

¹⁸ de los Reyes P., Mulinari, D. (2005) *Intersektionalitet*, Lund, Liber och de los Reyes, P., Martinsson, L. (red) (2005) *Olikhetens paradigm. Intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande*, Studentlitteratur.

¹⁹ Keskinen S., Mulinari D., Irni S., Tuori S. (ed) (2009) *Complying with colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, Ashgate Publishing Limited.

²⁰ Fareld, V. (2008) *Att vara utom sig inom sig. Charles Taylor, erkännandet och Hegels aktualitet*, Logos nr 9 Pathos, Munkedal, Glänta Produktion. O

²¹ Gustavsson, B. (2003) *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*, Finland, Wahlström & Widstrand.

Jag utgår från utgår från processperspektiv på bildning, individers bildande arbetsprocesser. Vad utgör det bildande momentet i sådana processer? Vilken aspekt av arbetet är av särskild vikt för att det skall producera bildning?

Resemetaforen framhäver hemkomsten. I min diskussion kring global bildning vill jag dock lyfta fram en annan aspekt nämligen främlingskapet. Tänk dig att du är på resa i en kultur som är väldigt olik din egen. Du förstår inte koder, traditioner, är inte van vid maten eller naturen. Att i en sådan situation i sitt inre vilja återvända hem får som konsekvens att omedelbart omvandla möten med något främmande till det som är bekant. I praktiken innebär det att man visserligen är på en okänd plats men arbetar med att "översätta" till det bekanta och jämföra intrycken med det som i stunden framstår som bekant.

Då undviker man den kris som uppstår när man möter det främmande som främmande i relation till det egna.²² Jämför detta förhållningssätt med att låta det främmande förbli främmande och att närvarande uthärda processens osäkerhet samt den otrygghet som uppstår när man inte alls kan "göra som man brukar".²³ För att säga det med kroppsliga metaforer, viloläge är inte eftersträvansvärt utan i stället att hela tiden skapa rörelse. Det finns ingen plattform att utgå från den måste uppfinnas i varje andetag, i varje steg. Hela tiden i kampen med lusten att gå hem där så mycket är självklart.

Möten med det främmande skapar en ständigt återvändande kritisk rörelse i form av en levande process som aldrig återvänder till sin utgångspunkt. Jag särskiljer fyra olika aspekter av denna process:

- d. Att möta en främmande kultur.
- e. En förutsättning för att kunna möta en främmande kultur är att ha djup förståelse av det egna.²⁴ Annorlunda uttryckt: Klassisk bildningsgång krävs för att på allvar kunna närma sig främmande kulturer.
- f. Kulturförståelse av det främmande ger förutsättningar för kulturell självkritik. Att förstå sin egen kultur ur globala perspektiv ger den reflektiva distans som fördjupar förståelsen av det egna och gör det möjligt att fortlöpande kritiskt granska det.
- g. Det finns en djupgående skillnad mellan att möta det främmande för att resa hem och att möta det främmande som främmande och stanna där.

I mötet mellan det inarbetade egna och det främmande som främmande inträder en tidslighet som möjliggör utökad förståelse. I tidsfickan uppstår något som undflyr våra givna kategorier och tvingar oss till omstrukturerande processer.²⁵

Den globala förståelsens plats är varken krav på omvärldens anpassning till våra givna kategorier eller assimilation, resultatet av vår anpassning till omvärldens givna struktur. Nyskapande förståelse uppnår genom att vänta och leva i mellanrummen mellan det bekanta och det främmande som främmande. Här behövs kompetens att leva i dubbla kulturella tillhörigheter, i konflikter och skärningspunkter.²⁶ Att inte förstå är också det en konsekvens av idogt arbete. Väntan är en viktig aspekt, att invänta varandets mening, i

²² Sá Cavalcante Schubak, M. (2006) *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hemeneutik*, Logos. Pathos Nr.5, Munkedal, Glänta produktion.

²³ Ibid.

²⁴ Nussbaum, M., C., *Not For Profit*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2010, s. 92.

²⁵ Ibid.

²⁶ Spivak, G.C. (1993) *Outside in the Teaching Machine*, New York and London, Routledge.

den långsamma och långverkande tiden.²⁷

Mötet med det främmande kan betraktas som en gemensam utgångspunkt i den form av klassisk bildning som betonar hemkomsten och global bildning. Men global bildning kräver att betoningen ändras och rörelsen går i en annan riktning. Den återvändande rörelsen byts mot att stanna i främlingskap och fungera i ett obestämt läge en längre tid utan att åka hem. De metaforer som kan användas är att ”utsätta sig” eller ”sätta sig själv på spel”.

Demokratisk utveckling i ett mångkulturellt samhälle kräver att man klarar av att sätta sin världsbild på spel i mötet det som framstår som främmande och det är enligt min mening en bildningskompetens. En nödvändig förutsättning för denna kompetens är dock att ordentligt bottna i det egna. Den klassiska bildningsgången utgör därmed en förutsättning för global bildning i denna mening. Det är först då individen äger en genomreflekterad världsbild och därmed behärskar de förutsättningar som den vilar på som hon eller han funktionellt kan utsätta sig själv och lämna denna plattform, vila i språnget och därefter uppfatta skillnader och likheter mellan sin och andras världar.

Referenser

- Burman, A. (red) (2011) *Våga veta. Om bildningens möjligheter i massutbildningens tidevarv*, Stockholm, Södertörns Studies in Higher Education 2, Södertörns högskola.
- Fareld, V. (2008) *Att vara utom sig inom sig. Charles Taylor, erkännandet och Hegels aktualitet*, Logos nr 9 Pathos, Munkedal, Glänta Produktion. O
- Jonsson, S., Apans bildningsresa. Europeiska bildningsidéer och postkolonial teori, i red. Gemzöe, L. (2002) *Feminism*, Stockholm, Bilda förlag.
- Gustavsson, B. (2003) *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*, Finland, Wahlström & Widstrand.
- Gustavsson, B. (2007) *Bildningens förvandlingar*, Uddevalla, Daidalos.
- von Humboldts W. (1964) *Werke in fünf Bänden*, bd IV: *Schriften zur Politik und Bildungswesen*, Darmstadt.
- Kemp, P. (2005) *Världsmiddagsgästen: Politisk och pedagogisk filosofi för det 21 århundradet*, Daidalos.
- Karlsohn, T (2012) *Originalitetens former. Essäer om bildning och universitet*, Finland Daidalos.
- Keskinen S., Mulinari D., Irni S., Tuori S. (ed) (2009) *Complying with colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, Ashgate Publishing Limited. Lag (2006:173).
- Larsson, F. (2011) *Vad är global bildning? Dokumentation av en workshop på Gerlesborgsskolan maj 2011*, Göteborgs universitet, Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet rapport nr 12.
- Mark, E. (2009) *Livslångt lärande ur bildningsperspektiv som strategi för högskolan*, Göteborgs universitet, Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet rapport nr 7.
- Mark, E., Muchin, P. (2011) *Teorier ur kroppsliga praktiker*, Falun, Carlssons.
- Nussbaum, M. C. (2010) *Not For Profit*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, s. 92.
- Reyes de los P., Mulinari, D. (2005) *Intersektionalitet*, Lund, Liber
- Reyes de los, P., Martinsson, L. (red) (2005) *Olikhetens paradigm. Intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande*, Studentlitteratur.

²⁷ Mark, E., Muchin, P. (2011) *Teorier ur kroppsliga praktiker*, Falun, Carlssons.

- Sá Cavalcante Schubak, M. (2006) *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik*, Logos. Pathos Nr.5, Munkedal, Glänta produktion.
- Spivak, G.C. (1993) *Outside in the Teaching Machine*, New York and London, Routledge.
- Thurén B-M. (2002) (red), *Genusvägar. En antologi om genusforskning*, Malmö, Liber.
- Thurén, B-M. (2003) *Genusforskning. Frågor, villkor och utmaningar*, Stockholm, Höskoleverket.